

Самостійна робота № 12

Тема: Українська термінологія в професійному спілкуванні

Питання для розгляду:

1. Яку роль відіграє синонімія в термінологічних системах?
2. Як відбувається термінізація загальновживаних слів у термінотворенні?

1. Яку роль відіграє синонімія в термінологічних системах?

У загальнолітературній мові синоніми вважаються однією з найважливіших системоформуючих категорій. У термінологічних системах їх роль значно менша, тому що в них реалізується переважно тільки різновид синонімів повного і часткового характеру.

Отже, поняття синоніма у термінології відрізняється від поняття синоніма в літературній мові. По-перше, у літературній мові синоніми – це, як правило, слова однієї частини мови. Синоніми у термінології – це терміни, що належать до одного й того ж денотата, але мають відмінності у понятійному плані, а також відрізняються семантикою словотворчих елементів, етимологією, ступенем сучасності та особливостями функціонування. По-друге, синонімами можуть бути термінологічні одиниці різних структурних рівнів та нерідко різних знакових виражень (H_2O – вода). По-третє, це і фонеморфологічні варіанти з відношенням тотожності на рівні сигніфіката, а також відношенням подібності на рівні плану вираження. Відтак поділяємо думку Д.Шмельова про відсутність абсолютних меж для синонімів.

Уніфікація термінологічних систем вимагає відбору того терміна, який найбільше відповідає позначуваному поняттю. Однак в умовах єдиного інформаційного простору, під впливом рівнодіючих тенденцій – максимальної відповідності структурі національної мови і тенденції до інтернаціоналізації – це складний процес. Маємо констатувати, що деякі синонімічні терміни (передусім дублетні пари) настільки увійшли в конкретні термінологічні системи, що впорядкування останніх шляхом усунення одного з синонімічних термінів – означає ігнорувати закономірності розвитку мови. Не можна не

враховувати і різних джерел формування термінів. Більшість з абсолютних синонімів у термінологічній лексиці – це пари слів, одне з яких інтернаціональне або запозичене, а інше - автохтонне: *вербальний – словесний, лінгвістика – мовознавство, асиміляція – уподібнення*. Відтак у природно сформованих термінологічних системах нерідко для найменування одного і того ж поняття є власний і запозичений термін, що спостерігається в усіх терміносистемах. Здебільшого вони функціонують на рівні дублетів. У їх конкурентній взаємодії часто закладений певний імпульс для розвитку термінологічних систем.

Запозичення і калькування, пошук відповідних найменувань у загальновживаній мові для запозичуваних понять – це ті фактори розвитку мови, які передбачають неологізацію термінологічних систем.

Загалом синонімія у термінології кваліфікується як явище негативне. Але вона є, і з нею доводиться рахуватися.

Еквівалентами багатьох інтернаціональних слів-термінів виступають терміни-словосполучення, наприклад: *іпотека – позика під нерухомість, криза – економічний спад*. У таких випадках інтернаціональний термін характеризується більшою словотворчою гнучкістю, а у зв'язку з цим зростає його уживаність.

Таким чином, поява синонімів у термінології обумовлена лінгвістичними і екстралінгвістичними факторами. До них належать: 1) постійний розвиток наук, що супроводжується появою нових понять та бажанням дати кожному поняттю найточнішу номінацію; 2) неуніфікованість деяких термінологічних систем; 3) наявність застарілих назв, які функціонують паралельно з новими; 4) паралельне вживання запозиченого і автохтонного термінів; 5) надання переваги коротким формам, зручним для спілкування та ведення документації, що породжує синонімію різних структурних рівнів.

2. Як відбувається термінізація загальновживаних слів у термінотворенні?

Українська наукова мова має давні традиції термінотворення, її терміносистеми формувалися на власній мовній основі, засвоюючи те, що вже було напрацьовано. Співвідношення національного та міжнародного було й залишається каркасом у концептуальному підході до термінотворення.

Для термінологічної системи характерні такі способи творення:

- 1) морфологічний спосіб (за відповідними словотвірними моделями);
- 2) семантичний, що реалізується за допомоги розвитку спеціальних значень у словах природної мови; 3) різні типи запозичень (словотвірне та семантичне калькування).

Наукові терміни української мови утворюються такими основними способами:

1. Вторинна номінація - використання наявного в мові слова для називання наукового поняття: споживчий кошик, водяний знак, власний заголовок, ритмічна структура книги, сатиновий друк, чиста конкуренція, відчуження, ринок праці. Це найдавніший спосіб термінотворення.

2. Словотвірний - утворення термінів за допомоги префіксів (надвиробництво, пересупозиція), суфіксів (маркування, гумування, оборотність), складанням слів і основ (адрес-календар, гальванокліше, літературознавство, держава-монополія, матеріаломісткість), скороченням слів (СЕЗ - спеціальні економічні зони). Цей спосіб термінотворення найпродуктивніший.

3. Синтаксичний - використання словосполук для називання наукових понять: вихідні відомості, основний текст, академічне видання, спільний множник, зустрічний позов, державне замовлення, капіталодефіцитні країни.

4. Запозичення - називання наукового поняття іншомовним словом: контролінг, ліверидж, бюргшафт, дисиміляція.

Причини запозичення термінів різноманітні:

о запозичення терміна разом з новим поняттям: бонус "додаткова винагорода", "додаткова цінова знижка", "комісійна винагорода";

о паралельне використання власного і запозиченого терміна в різних сферах (наприклад, науковій і навчальній): рабурсува-ти - повертати борг; імпорт - ввіз; асиміляція - уподібнення; лабіалізація - огублення;

о пошук досконалішого терміна, внаслідок чого паралельно функціонують запозичені і власні терміни: пролонгація - продовження терміну чинності угоди; інтерстелярний - міжзоряний; бартер - прямий безгрошовий обмін товарами;

о відсутність досконалого власного терміна, який би відповідав сучасним вимогам: ліквідат - юридична особа-боржник, до якої висунуто фінансові вимоги у зв'язку з її ліквідацією.

Науковці по-різному ставляться до термінологічних запозичень. Деякі термінознавці - так звані пуристи - заперечують потребу запозичати терміни з інших мов, натомість пропонують творити терміни з ресурсів власної мови (такі спроби були в німецькій, чеській, російській мовах, у 20-х роках ХХ століття - і в українській), проте насправді це не завжди вдається. Інші науковці розглядають запозичення як об'єктивну реальність мовного життя, але вважають, що іншомовних слів у термінології не повинно перевищувати 15%, оскільки наявність більшої кількості запозичень призводить до втрати національного обличчя. Варто обмежити вживання запозичених слів за наявності власних термінів (винагорода - диспач; звуження - інфлювання (національної валюти)) та паралельне вживання запозичень із тим самим значенням з кількох мов (акцептант (лат.) - трасант (нім.); жиро (італ.) - індосамет (нім.); ревалоризація (фр.) - ревальвація (лат.)).

Терміни різноманітні за структурою, походженням і способами творення. За структурними моделями терміни переділяють на:

о **однокомпонентні, терміни**, наприклад: паритет, резолюція, субстрат, паралінгвістика.

о двокомпонентні терміни - май частіше це словосполучення іменник + іменник, наприклад: ректифікація кордону, стратегія спілкування, дискурс культури, універсамі культури; або прикметник + іменник, наприклад: унітарна держава, цивільна відповідальність;

о трикомпонентні конструкції, до складу яких можуть входити прийменники:

а) прикметник + прикметник + іменник, наприклад: щільні приголосні звуки, вільна економічна зона, центральна виборча комісія;

б) прикметник + іменник + іменник, наприклад: структурний тип речення, адитивний синтез кольору, маскультурний код мови, пасивний словник мовця;

в) іменник + прикметник + іменник, наприклад: форма релігійного світогляду, речення з однорідними членами, ревізія міжнародного договору, теорія лінгвістичної відносності;

г) іменник + іменник + іменник, наприклад: категорія числа іменника, позолота обрізів видання;

о багатоконпонентні аналітичні терміни, що мають чотири і більше компонентів, наприклад: автоматичний стапельний приймальний пристрій, визначення авторських і суміжних прав.